

KETUBA

Jevreji na teritoriji bivše Jugoslavije su se pridržavali svih običaja, pa i onih koji su bili vezani za venčanje. O tome da su se sklapali brakovi preko posrednika ima pomena u literaturi, ali i u upitnicima iz anketa Jevrejskog istorijskog muzeja u kojima smo pitali članove jevrejskih opština o tome kako je izgledalo venčanje.

U knjizi *Obitelj*, Zagreb, 1996. godine, objavljena su sećanja hrvatskih Jevreja na porodični život – ovde dajemo nekoliko primera:

„Očev brat poginuo je u Prvom svjetskom ratu, a četiri njegove sestre udavale su se jedna za drugom, ali nijedna iz ljubavi. Sve su to bili brakovi sklopljeni preko posrednika i, kako su nam pričale naše tete, to im je bilo jako neugodno. No, pošto su živjele u malom mjestu, nije bilo druge mogućnosti. A šathen je znao da, recimo, u Kutini ili Dugom selu ima neko pogodan za ženidbu. Zanimljivo je, međutim, da su sve imale vrlo dobre brakove i slogu i mir u kući. Moji roditelji su se jedini u familiji oženili iz ljubavi i jako su se dobro slagali i voljeli” (*Obitelj*, str. 119, sećanje Mime Veber).

„Kad sam se oženio 1945. u zagrebačkom Hramu dobio sam *ketubu*, uvjerenje o vjenčanju po židovskom zakonu, koje potpisuje mladoženja i dvoje svjedoka. Tim vjenčanim ugovorom muž se obavezuje brinuti o ženi, a supruga o mužu” (*Obitelj*, str. 95, sećanje Dragana Wollnera).

„Svoga supruga upoznala sam kao studentica u zagrebačkoj židovskoj menzi, u podrumu zgrade u Palmotićevoj. Vjenčali smo se u prekrasnom koprivničkom templu, a umjesto oca na vjenčanju me je vodio brat. Za tu priliku stigli su iz Sarajeva roditelji moga muža – otac sudac i majka, kći čuvenoga liječnika iz Travnika, koji je tamo dobio počasno građanstvo. Hupa je sa svih strana bila ukrašena cvijećem, a i svi lukovi vjenčanog baldahina bili su od cvijeća. Među gostima bili su gotovo svi moji profesori iz gimnazije, na čelu sa direktorom, a prvi mi je s čestitkama pristupio moj nekadašnji profesor hrvatskog jezika i ljubeći mi ruku rekao: „Milostiva, čestitam!” Bila sam





jako lijepo obučena, jer mi je tetka u Zagrebu sašila prekrasnu bijelu haljinu, a i mladoženja je također bio vrlo elegantan, u žaketu s visokim cilindrom” (*Obitelj*, str. 125, sećanje Lizzy Koilomann-Nick).

Evo i nekoliko sećanja navedenih u odgovorima na pitanja iz upitnika Jevrejskog istorijskog muzeja:

„Prilikom zaruka, u kući mlade pozvani su najbliži rođaci mladoženje radi uzajamnog upoznavanja (kumizer) izmjenjivani su obostrano darovi, plesalo se *Oh ke Lekububor*. Od pokiona koji su se razmenjivali, mladoženji se darovao zlatan sat s lancem a mladoj nakit” (Flora Atijas, Sarajevo).

„Mene i moju suprugu vjenčao je nadrabin dr Gavro Svarc 30. juna 1941. godine u Zagrebu. Možda je to bio i njegov poslednji obred – Nijemci i ustaše su ga već proganjali” (Dr Isak Levi, Sarajevo).

Sa savremenim venčanja mladencima ostaju fotografije. A, u ranija vremena, sa venčanja je ostajao mnogo vredniji dokument bračni ugovor – *ketuba* (hebrejski), ono što je napisano. Pošto su stare *ketube* danas veoma retki i dragoceni umetnički predmeti, posvetićemo im ovde malo vise mesta da bismo opisali kako su one zapravo izgledale.

O *ketubama* postoji obimna literatura. Jedan od najznačajnijih istraživača u ovoj oblasti je dr Shalom Sabar – meni su bile pristupačne dve njegove studije.⁵⁶

Najstarije poznate *ketube* pronađene su u Judejskoj pustinji. To su zapravo samo fragmenti tekstova iz kojih se može zaključiti da su to bile *ketube*.

Rabini iz perioda *Talmuda* su se trudili da veoma precizno formulišu svaku klauzulu u *ketubi*. Tako, u *Talmudu* postoji čitav traktat pod nazivom *Ketubot*.

U početnom razvoju ovog zanimljivog dokumenta, pod terminom *ketuba*, podrazumevala se obaveza muža da obešteti ženu u slučaju razvoda ili udovištva. U *ketubama* se pominjao iznos od 200 zuz(a) koji bi se morao isplatiti u slučaju da je žena bila devica, ili upola manje za sve druge slučajeve. Smatralo se da je ta suma dovoljno velika da odvrati ljude od nepotrebnog razvoda. Formulacija i zahtevi su se menjali tokom vremena.

Prve *ketube* na kojima ima tragova dekoracije, potiču iz srednjeg veka (X-XI vek) a pronađene su u Kairskoj *genizi*³⁷. Na njima je ukrašen samo uvodni tekst „preambula”, obično geometrijskim i floralnim motivima, mikrografijom ili su sama slova ukrašena.

Tokom srednjeg veka standardizovan je tekst *ketube*. U to vreme, formiraju se i razlike u pristupu *ketubi* između dve grupe Jevreja, Aškenaza i Sefarda.





Aškenazi su se strogo pridržavali rabinskih propisa i svoje bračne ugovore ispisivali su na četvrtastom papiru ili pergamentu, bez ikakvih ukrasa, sa uvek istim kodifikovanim tekstom.

Za razliku od Aškenaza, Sefardi su gledali na bračni ugovor kao na lični dokument. Oni nisu prihvatili zabranu o poligamiji koju je ustanovio rabi Geršon,⁵⁸ a nisu standardizovali ni iznos novca. Dekorisane *ketube* postojale su u Španiji i pre izгона Jevreja, 1492. godine, a kada su se raseili nastavili su tu tradiciju u svakom mestu u kojem su živeli.

Oblik *ketube* i raspored teksta *ketuba* kakve su nastajale na teritoriji Jugoslavije, bio je sličan onima koje su rađene u Holandiji, Italiji, Grčkoj.

Najranije iluminirane *ketube* potiču iz Venecije sa početka XVII veka. Izvori dekorativnih elemenata koji se pojavljuju na ranim italijanskim *ketubama* su dela primenjene umetnosti, iluminacije u rukopisima i knjigama, arhitektura crkava i zgrada u stilu baroka i rokoka. Posebno je bio popularan motiv kapije sa stubovima, pozajmljen sa naslovnih stranica prvih štampanih knjiga. Kao dekorativni motiv, pojavljuje se zatim porodični grb kao i razne državne oznake: zastave, simboli, grbovi.

Postoji nekoliko tema koje se uobičajeno pojavljuju kao ilustracije na *ketubama*. To je, pre svega, predstava Jerusalima i Hrama u Jerusalimu. Obično je to minijatura smeštena u luku iznad teksta. Zatim se kao tema iluminacija mogu pojaviti i portreti mlade i mladoženje, opet kao minijature iznad teksta. Najčešći su motivi flore i faune. Oni su obično ukomponovani sa motivom zodijskih znakova.

O *ketubama* koje su nastale na teritoriji bivše Jugoslavije ima malo pomena. Zato koristim ovu priliku da pokušam da napravim pregled do sada poznatih *ketuba* (neke od njih pominjane su u raznim tekstovima, a neke su izlagane na izložbama).

U časopisu *Omanut* za mart-april, 1940. godine, objavio je sarajevski nadrabini, dr Moric Levi, tekst pod nazivom *Jevrejski rukopisi u sarajevskom muzeju*. U tom tekstu pominju se četiri *ketube* – tri su postojale do Drugog svetskog rata u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, a četvrta je poklonjena Nahumu Soklovu,⁵⁹ prilikom njegove posete Sarajevu. Za dve *ketube* iz muzeja, dr Moric Levi kaže „da su bez naročite važnosti” a treća je reprodukovana i detaljno opisana. Posebna zanimljivost ove *ketube* je u tome da je isti obrazac korišćen za dva venčanja. U prazan prostor u sredini *ketube* koja ima veoma lepo ornamentisanu borduru, zalepljen je papir sa tekstom *ketube* za prvo venčanje a preko toga još jedan papir za drugo venčanje. Prema podacima koje daje dr Moric Levi, prvi ugovor slopljen je u Sarajevu, 5505. (1744) godine. Mladoženja je bio Jakov, sin Jozefa Papa, a nevesta Rahela, kći Benjamina Cevi iz Beograda. Drugi ugovor sklopljen je takođe u Sarajevu, 5598.





(1837) godine. Mladoženja je bio Menahem, sin Jakoba Papa, a mlada, Estera, kći Cadika Haj-Danona. Na prvom ugovoru sveštenik je bio Jakob Almuli, a na drugom Mojsije Perera. Dr Moric Levi zaključuje da su ovi ugovori iz iste porodice. Pored toga on navodi da je primere identično ornamentisanih *ketuba* video u *Judisches Lexikonu* – jedna od takvih *ketuba* nalazi se u muzeju *Cluny* u Parizu, a druga u Lenjingradu. Na osnovu toga dr Levi je zaključio da su sarajevske *ketube* u stvari bile ispisane na obrascima koji su se koristili i u drugim jevrejskim opštinama.

Kao što će se *ketuba* iz Sarajeva, koja je poklonjena Nahumu Sokolovu, verovatno pojaviti u nekom muzeju ili kolekciji, tako se u Muzeju *Beth Tzedec* u Torontu, može videti *ketuba* nastala u Beogradu krajem XIX veka, a koju je iluminirao beogradski slikar, Samuilo Elić.

Veoma ugledni istraživač Shalom Sabar, u svojoj velikoj monografiji pod nazivom *Ketubbah*, New York, 1990. dao je pregled *ketuba* koje se čuvaju u tri najveće i najznačajnije kolekcije u Americi. To su *Hebrew Union College*, *Skirball Museum* i *Biblioteka Klau*. U pomenutoj knjizi objavljene su tri *ketube* nastale na teritoriji bivše Jugoslavije. *Ketuba* iz Dubrovnika, iz 1762. godine, veoma lepo dekorisana motivom stubova i korpom cveća iznad teksta. Druga *ketuba* je iz Rijeke, iz 1844. godine, bez mnogo ukrasa. Tekst je podeljen u dva stupca i uokviren lučnim bordurama. Treća *ketuba* je iz Zemuna, iz 1845. godine. Za razliku od prethodne dve, koje su radene na pergamentu, ova je radena na papiru. Shabar ovu *ketubu* upoređuje s jednom bečkom *ketubom* iz 1831. godine. Ono što ovoj *ketubi* daje posebnu vrednost je to što se na njoj, kao svedok, potpisao i rabin Jehuda Haj Alkalaj.

U Splitu je 1644. godine urađena jedna *ketuba*, na žalost o njoj svedoči samo sačuvana fotografija. Dekoracija je bila urađena sa željom da se imitiraju italijanski uzori, ali to nije baš vešto urađeno.

U knjizi Duška Kečkemeta, *Židovi u povijesti Splita*, Split, 1971. godine, reprodukovana je jedna *ketuba* iz porodice Morpurgo, urađena u Splitu, ali nije naznačeno vreme. Tekst je napisan u dva stupca i oivičen floralnim motivima.

Na izložbi *Jezik, knjiga i pismo Jevreja Jugoslavije*, koju je Jevrejski istorijski muzej priredio 1979. godine u Beogradu, bile su prikazane još dve *ketube* iz splitske porodice Morpurgo. Obe su *ketube* bile na pergamentu, radene u XIX veku bez dekoracije.

Na izložbi *Židovi na tlu Jugoslavije*, koja je održana u Zagrebu 1988. godine, pored ostalih, bila je prikazana i jedna *ketuba* iz Muzeja Jevreja Bosne i Hercegovine. Nastala je u Sarajevu oko 1900. godine.

U Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu, čuva se zbirka *ketuba*. U njoj je najznačajnija je *ketuba* radena na pergamentu u Ankoni, 1652. godine.





Sačuvana je u splitskoj porodici Morpurgo. Ova *ketuba* ima bogatu floralnu dekoraciju koja ispunjava veliki lučni prostor iznad teksta. Sam tekst podeľjen je u dva stupca i uokviren predstavama zodijaka. Pored ove izuzetno vredne *ketube*, zanimljiva je i ona radena na papiru u Sarajevu 1746. godine, bez dekoracije, zatim *ketuba* iz Zemuna iz 1842. godine, radena na papiru sa jednostavnom dekoracijom. Iz ove zbirke zanimljive su i *ketube* rađene na štampanom obrascu. To su litografije za koje je nacrt dao Jakov Haj Altarac, a štampano ih je litograf P. Marković, početkom XX veka u Beogradu. Pored ovih beogradskih obrazaca, sačuvane su i *ketube* pisane na obrascima štampanim krajem XIX i početkom XX veka u Beču, Sofiji i u Sarajevu.

Jevrejsko kulturno-prosvetno društvo *La Benevolencija*, objavilo je u Sarajevu 1937. godine knjigu Jorja Tadića, *Jevreji u Dubrovniku*. U toj knjizi dato je nekoliko retkih prevoda bračnih ugovora na srpskohrvatski pa ovde navodimo jedan primer. To je govor koji je Aron Koen dao da se registruje 1641. godine:

„U petak 12 mjeseca teveta godine 5396 od stvorenja svijeta, prema računu kojim računamo ovdje u Dubrovniku, koji leži u blizini mora i koji se hrani izvorskim vodama, a u blizini rijeke Omble, mladi i izvrsni vjerenik časni Josip Franko, sin gospodina Davida Franka, Bog da ga čuva, rekao je djevičanskoj mladoj gospodi Esteri, kćeri hahama gospodina Arena Koena, Bog ga čuva: „Budite mi supruga po zakonu Mojsijevom i Izraelovom, a ja ću Vas Božijom pomoći hraniti, izdržavati, voditi, držati, i odijevati kako se prema propisima jevrejskih kanona istinski izdržavaju i odijevaju njihove supruge, i daću Vam miraz za Vaše djevičanstvo 200 srebrnjaka, koje Vam idu, i izdržavanje, te ću se spojiti s Vama po običaju cijeloga svijeta”. I pristala je gospoda Ester, ova vjerenica, i postade mu žena po zakonima Mojsijevim i Izraelovim, te mu je donijela u gotovini 2.800 mletačkih dukata, u zlatnim vazama 300 dukata, u pokućstvu, posteljini i odelima 1.050 dukata, a on je njoj još dodao 2.050 dukata, tako da je ona u svemu imala 6.200 mletačkih dukata. Svejedoci su im bili Haim Abenun, Danijel Franko, Samuel Maestro, Mojsije Selem Kabiljo i Abram Bearar.”

⁵⁶Shaiom Sabar, *Ketubbah*, New York, 1990. i Shaiom Sabar, *Mazal tov*, The Israel Museum, Jerusalem, 1993.

⁵⁷Kairska geniza otkrivena godine u sinagogi proroka Ilije u Kairu. U ovom spremištu starih

⁵⁸Rukopisa pronađeni su stari jevrejski rukopisi od izuzetne vrednosti

⁵⁹Geršon Ben Solomon iz Aria, živeo u XIII veku

